

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/349928113>

# Külahoorad folkloori ja kohtumaterjalide peeglis

Article in *Keel ja Kirjandus* · March 2021

---

CITATIONS

0

READS

15

2 authors, including:



[Kersti Lust](#)

Tallinn University

27 PUBLICATIONS 25 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:



BALTACAR: Baltic History Beneath Surface [View project](#)



New perspectives on long-run changes in demographic modernisation in Estonia [View project](#)

# Külahoorad folkloori ja kohtumaterjalide peeglis

ANDREAS KALKUN, KERSTI LUST

Kuigi folklooris käsitletakse seksi ja pornograafiaga seotud teemasid, pole olnud sellest kombeks kõnelda ega vastavaid allikaid publitseerida või uurida. Nii on osa pärimusest kogujate ja uurijate fookusest välja jäänud näiteks liigse vulgaarsuse ja vägivaldsuse pärast (Kalkun, Sarv 2014; Kalkun 2016). Kuna folkloristika sündis rahvuslikust ideoloogiast kantud distsipliinina, siis on folkloorist püütud otsida pigem kaunist ja ülevat, mis toetaks ideed rahva kõrgest moraalist.

Järgnevas uurime folkloorseid allikaid ja kohtute materjale kõrvutades,<sup>1</sup> mil moel astuvad need dialoogi ning heidavad valgust maapiirkondades toimunud hoorami-sele. Mõlemad allikaliigid on oma eripärade ja vastavalt konventsioonidele kodeeritud; allikad on katkendlikud, napid ja erandlikud, kuid kõnelevad kohati sarnaseist asjust. Ajalooallikate puhul keskendume küsimusele, kas maal elanud naisterahvaste seas, kes – allikate keelepruuki kasutades – hoorasid, liiderdasid, portisid, löid litsi, tegid meestega häbematu tegusid või end lihalikult solkisid, kohtab neid, kes suguühete pealt teenisid. Meid huvitab, kas leidus püsivalt ja teadlikult seksitööga (või sellelaadse tegevusega) tegelevaid naisi. Vaatluse alla ei tule romantilised armastajad või n-ö libastujad. Esmalt tutvustame allikaid, kus osutatakse ühtesse astumise eest tasu saamisele. Teiseks vaatame, kas see oli vaid kõrtsis tegutsevate naiste ja hulguste pärusmaa või tuli seda ette ka taluteenijate ja popsihurtsikute asukate seas. Kolmandaks huvitab meid nende naiste päritolu ja käekäik mõistmaks, mil määral oli tegemist teadliku valikuga ja kuivõrd oludest tingitud asjade käiguga. Folkloorse materjali puhul keskendume kõrtsis toimunud kõlvatustele, kuna näiteks mõisaga seotud patuelu<sup>2</sup> teema sissetoomine oleks muutnud materjali hulga palju suuremaks, aga ka vähem asjakohaseks võrdluses vallakohtute materjalidega.

<sup>1</sup> Juba eesti folkloristika algusajal leidis Jakob Hurt, et rahvaluule- ja ajalooallikad võiksid mineviku uurimisel teineteist toetada. Rahvaluulest pidi Hurda visiooni kohaselt saama ajaloo allikmaterjal, mille abil oleks võimalik kokku panna „Eestirahva ajaraamat”, alternatiivne ajalugu, mis vastanduks ladina- ja saksakeelsetele „vanadele raamatutele”, kus tavaliste inimeste igapäevase elu ja argiste praktikate kohta midagi leida pole (Hurt 1989). Ajaloo teaduses muutusid folkloorseid allikad aktuaalseks mikroajaloo kontekstis. Viimasel ajal on ajaloolane David Hopkin (2012) näidanud, kuidas folkloorseid allikaid aitavad heita valgust marginaliseeritud rühmadele, kelle kohta ajaloolised allikad on napsisõnalised. Eesti folkloristidest on Tiiu Jaago (nt 2001, 2014) edukalt vaadelnud koos ajaloolisi ja folkloorseid allikaid ning arutlenud pärimusliku ajaloo üle. Ehkki harvem, on ka eesti ajaloolased pöördunud folkloori poole, nt Juhan Kahk (1980) on vaadelnud XIX sajandi peresuhteid rahvaluule foonil.

<sup>2</sup> Aino Koemetsa (1983) uurimus „Naisori mõisas” annab hea ülevaate laulutüüpidest, mis käsitlevad talutüdrukutega mõisas juhtuda võinud koledaid, muu hulgas ka seksuaalsfääri puudutavaid asju.

Pea kõikjal Euroopas on prostitutsiooni seostatud põhiliselt linnaeluga. Ehkki väljaspool linnu polnud nähtus tundmatu, on maal tegutsenud lõbunaistest jäänud allikatesse jälgi napilt. Väheseid andmeid seksitöö kohta maapiirkondades on seletatud näiteks linna pakutava anonüümsuse puudumisega. Tugev sotsiaalne kontroll ning seksuaalsfääri ümbritsevad ranged normid tegid ilma küla teadmata kõlblusvastasesse seksuaalsuhtesse astumise keeruliseks (Rydström 2003: 318). Samuti on arvatud, et kuna maal olid abielueelsed suhted tavapärasemad, siis oli seal vajadus prostituutide järele väiksem kui linnades (Nygård 1989: 114). Kuigi maal polnud seksitöö eristunud muust (liht)tööst ega seotud bordellidega nagu linnas, tuli seda siiski ka seal ette (vt Häkkinen 1995: 216). Sarnaselt linnanaistega võis oma keha müük maanaise jaoks olla nii valik kui ka sunnitud olukord (Pohjola-Vilkuna 1995: 58).

Maapiirkondades polnud nõudlus prostituutide järele püsiv ja nad saabusid sinna tavaliselt laatade, turgude ja hooajatööde aegu (Rossiaud 1988; Luddy 2007; Rodríguez García jt 2017: 2; Toulalan 2019; Häkkinen 1995: 215). Maanteedeäärsetes kõrtsides, kuhu kogunesid voorides või läbisõidul olnud mehed, tekkis nõudlus intiimteenuse järele. Püsivamalt tegutsesidki prostituudid kõrtside juures. Enam kui traditsioonilised moraalsed argumendid sundisid tervishoiuvalasid kaalutlused (suguhaguste levik) XIX sajandil riigivalitsusi, nt Venemaal ja Põhjamaades, prostitutsiooni reguleerima. Teravdatud tähelepanu alla võeti kõrtsides leiba teeninud või aega veetnud vallalised naised (Svanström 2000: 96, 103, 125, 130, 411). Vene impeeriumi lõbumajanduse käsitlajad arvavad, et prostituute pruukisid enamasti vallalised või kodunt kaugel viibinud mehed (Il'juhov 2008: 433). Kaasaegsete tähelepanekute järgi tegelesid Vene külas prostitutsiooniga eeskätt soldatinaised ja -lesed (Bezgin 2012). XIX sajandil liiderlike eluviiside pärast Eestist Siberisse saadetute seas moodustasid ebaproportsionaalselt suure osa soldatitütred, -naised ja -lesed, kuid uurimata on küsimus, kui paljud neist elasid külas.

XIX sajandil kujundasid talurahva seksuaalkultuuri suuresti riigi ja kiriku seatud reeglid ja normid, mis nägid abieluvälises suguelus pahet ja pattu (vt nt Svanström 2000: 116; Bezgin 2012). Samal ajal ei pruukinud abielueelsed suhted tavaõiguse järgi olla midagi normist kõrvalekalduvat (vt Kruusberg 1920; Raud 1961). Teisalt hakkas XIX sajandi jooksul koos traditsioonilise ühiskonna murenemisega kahanema sotsiaalne kontroll kogukonnaliikmete käitumise üle.

Prostituudi termin polnud sel ajal üldkasutatav. Näiteks XIX sajandi Rootsi külas tunti küll arvukalt halvustavaid sõnu ja väljendeid seksuaalselt lovevate naiste kohta, kuid tavaliselt ei osutanud need suhete kaubanduslikule aspektile (Svahn 1999; Svanström 2000: 29–30). Sealses ametlikus keelekasutuses juurdusid terminid *prostitutsioon* ja *prostituut* alles XIX sajandi teisel poolel. Eestis oli linna avalike naiste kohta sõna *prostituut* ametlikus (s.o vene ja saksa) keelepruugis üldlevinud, aga kõlvatut elu elanud maatudrukute kohta on seda kasutatud haruharva.<sup>3</sup> 1896. aasta suvel Kuusalu kihelkonnas Allika külas suguhaguste kontrolli läbi viinud kreisiarsti sõnul

<sup>3</sup> Rakvere vallast pärit Leenu Kuldvere hakkas Sagadis majutatud sõjaväelasega kokku elama 14-aastaselt ja hiljem siirdus maalt linna. Rakvere pastori meelest (vt öiendit 18. IX 1863, RA, EAA.30.5.919) hakkas ta „prostitutsiooniga” tegelema juba maal.

olnud läbivaatusele vastu punninud 26-aastane Johanna Heimsal „jultunud prostiituudi” olemisega; vallavanem nimetas tüdrukut ohtlikuks „ümberhulkujaks”<sup>4</sup> (RA, EAA.31.2.2923). Ametlikus keelekasutuses olid maanaiste kohta levinumad terminid sks *liederliches Frauenzimmer*, vn *развратная / распутная женщина* ’liiderlik naine’ või sks *Hure* ’lits, hoor’. Talurahvaseadustes mainitakse „palga pärast avalikult porduelu ajamist” (ETS 1816, § 365). Eestikeelsetes vallakohtuprotokollides ja saksa-keelsetes kriminaalkohtutoimikutes ei eristata terminoloogiliselt maal elanud liiderlikke naisterahvaid selle järgi, kas nad said sugulise läbikäimise eest tasu või mitte. Käesolevas artiklis väldime prostitutsiooni sõna, sest nähtus võis olla erinev sellest tänapäeval küllaltki selgepiirilisest kategooriast. Eelistame kõnelda oma allikatega sama keelt. Olles teadlikud nende sõnade paljutähenduslikkusest, kasutame artiklis sõnu *hooramine* ja *hoor* neutraalsete terminitena, tähistamaks folklooris ja ajalooallikates esile tulevaid seksitöölaadseid nähtusi ja nende tegijaid. Meie eesmärk pole ajaloolisi isikuid häbimärgistada või anda hinnangut nende tegevusele. Samamoodi toome näiteid ropuna tunduvatest rahvalaulumotiividest mitte kõmu või meelelahutuse eesmärgil, vaid XIX sajandi talupoegade hoiakute ja ajastu konteksti paremaks edasiandmiseks. Laulupärimuses (näiteks pulmalauludes) kasutatakse sõnu *lits, hoor, hatt* jms üldiste sõimusõnadena naiste kohta. Need sõnad võivad tähistada vallaslaste ema, harvem kontekstist tulenevalt vihjata hooramisele.

Allikate iseloomust tulenevalt käsitleme folkloorset ja ametiasutuste materjali eraldi osades. Tutvustame algul teemakohaseid allikaid ja seejärel vaatleme lähemalt, mida neist võib välja lugeda külanaiste kõlvatu elu kohta.

## Körtsitüdrukud regilaulus

Folkloorižanrid on erineva poeetilise kodeerituse astme ja vanusega. XIX sajandi lõpul ja XX sajandi alguses üles kirjutatud pärimus võib olla teatud žanrides (nt regilaulus) säilitanud palju arhailist, kuid peegeldab suures osas siiski oma üleskirjutamise aega. Ka fiktsiooni ja fakti vahekord on žanrides erinev: žanr võib olla loomuldasa seotud konkreetsete kohtade ja inimestega (nt improvisatsiooniline külavahelaul), edastada mingit lugu või vormelit, vahendada kogemust või uskumust või olla meelelahutusliku funktsiooniga. XIX sajandil eksisteerisid paralleelselt vanem regilaul ja järjest populaarsemaks muutuv uuem lõppriimiline laul koos erinevate siirdevormidega (vt Rüütel 2012). Mõlemad laulustiilid olid osa elavast pärimusest ja nad olid talupoja elus olulisel kohal. XIX sajandi kohtu- ja politseiasutuste materjalidega kõrvutamiseks sobivad mõlemad laulustiilid, sest tollaste talupoegade jaoks olid need žanrid ilmselt kodused ja tuttavad. Vaatleme siinses peatükis regilaulus ja järgmises peatükis uuemas laulus ette tulevaid kõlblusnormivälise suguelu ja kõrtsi motiive.<sup>5</sup>

<sup>4</sup> Vn *бродяга*. Maakeeli tähendas „ümberhulkuja tüdruk” hoora.

<sup>5</sup> Pärimuse proosažanre ja lühivorme selles käsitluses ei puudutata, kuna see nõuaks eraldi analüüsi. Üldiselt on kõrts eesti pärimuse proosažanrides liminaalne koht, kuhu minnes või kust tülles võib silmitsi sattuda millegi üleloomulikuga, kus kohtuvad erinevad seisused ja toimuvad

Regilaulu vanemasse kihistusse kuuluvast lüroepilisest ballaadist „Mareta laps” võib leida vahekorraga seonduva tasu, kingi või lepituse motiivi. Laulu on seostatud katoliikliku ajaga (vt ERLA IV: 96; ka Kuusi 1963: 332), kuna selles esineb vast-sündinud vallaslapse metsa viimise motiiv. XIX sajandi kohtuasjad ja vallasemade elu peegeldused kirikuraamatutes näitavad, et imikutapp või lapse metsa viimine polnud võõrad ka sel ajal (vt Lust 2020). Laulu esimeses osas toimub neiu vahekord kõrgemast seisusest noormehega ning paljudes variantides leidub otsene juhtunu hüvitamise motiiv: „Pistis penningid pihuje, / Kuldanaastud alla kurgu, / Hõbenaastud alla hõlma, / Vaskinaastud alla vammuse” (EKM ERA, H II 55, 815/25 (14) < Kadrina khk – A. F. J. Knüpffer (1896)), „Pistis aga penningid peose / Taalderid tanulaese / Killingud tal kindaesa” (EKM ERA, H II 35, 538/9 (335) < Põide khk – Johann Keerig, Jakob Ilves < Reet Mahlamets, 72 a (1892)), „Andis hulgada rahada, / luges rublad põlleeni” (EKM ERA, H III 30, 138/40 (11) < Jõelähtme khk – Mart Kurga < Marie Kurga). Mõnes variandis räägitakse „hooravoodist” ja „hooratööst”<sup>6</sup> ning nimetatakse laulu peategelase metsa viidud last „litselapseks”<sup>7</sup> või „värdjaks”<sup>8</sup>. Vanas laulus edasi antud lugu on XIX sajandi laulikute jaoks olnud aktuaalne: leidub uuemate stiilivõtete moderniseeritud „Mareta lapse” variante<sup>9</sup> ning loovat improviseerimist ja uuestisõnastamist.

Nii eesti regilaulude kui ka uuemate laulude hulgas leidub mitmeid, mille tegevuskohaks on kõrts. Ülo Tedre koostatud antoloogias „Eesti rahvalaulud” on üle kümne laulutüübi,<sup>10</sup> milles kõrts tuleb juba nimes ette. Tüübinimed vihjavad kõrtsiga seotud teemaringile lauludes. Kõrtsiga seotud regilaulus kostab eelkõige mehe hääl ja paisatab mehelik vaatepunkt, ent on ka laule, kus laulu mina esindab arvatavasti naist. Tihti pole ilma kontekstita tuvastatav, kas minategelase või jutustaja hääl on siiras või hoopis irooniline ja kriitiline. Tüübis „Kõrts õpetajaks” pole näiteks sageli selge, kellele protagonistit trotslik hääl kuulub; mõnes variandis vihjavad kujundid, et vaeslaps, keda kõrts ja kaardilaud on elus õpetanud, võib olla samahästi neiu.

---

argisest erinevad asjad. Kõrts võib olla ohtlik paik, kus tehakse mõtlematuid asju (nt rikutakse mõnda usundiga seotud tabu), mis võib lõppeda väga traagiliselt. Ka naised, kes esinevad kõrtsiga seotud muistendites või memoraatides, pole tavalised: nad on kas oma sotsiaalselt positsioonilt teistsugused (kõrtsmiku tütreid) või tavalistest naistest teistsuguse seksuaalkäitumisega. Laulupärimusega sarnaselt leidub ka jutupärimuses motiiv, mille kohaselt teeb kõrtsides talupoegade amoraalseid tegusid mõni kiimuline mõisnik, ametimees või linnaelanik. Mitmed lühivormid seostuvad siinse käsitluse teemadega, nt *läbi nagu lits laadapäeva õhtul; hädas kui lits lapsega; kõht tühi kui litsi leivamärss; iga lits kiidab oma auku; lits oma ametit maha ei jäta; mees, kes saab, lits, kes laseb* jne.

<sup>6</sup> Vt nt EKM ERA, H II 74, 326/8 (8) < Simuna khk – Woldemar Rosenstrauch (1905).

<sup>7</sup> Vt nt EKM ERA, E 15619/20 (91) < Jõelähtme khk – H. Pahlberg (1895).

<sup>8</sup> Vt nt EKM ERA, EKMS 8° 1, 67/9 (47) < Väike-Maarja khk või Simuna khk – Rudolf Kallas (1870).

<sup>9</sup> Vt nt EKM ERA, H II 46, 317/8 (19) < Haljala khk – Konrad Roost (1894).

<sup>10</sup> Laulutüüp pole mõistagi rahvalik kategooria, vaid eelkõige uurijate tööriist sarnase motiivistiku ja päritoluga laulude liigitamiseks. Niisiis on uurijad lähtuvalt oma töökspidamistest paigutanud laule erinimelistesse tüüpidesse ja vaielnud ka näiteks, kas tegu on iseseisva tüübi või mõne tüübist väiksema kategooriaga.

Meie kaks vaesta lasta  
 Meie kaks kui kanada  
 Meil põle isa ega põle ema

Meil põle õiged õpetajad  
 Vaat kõrtsi uks ja kaardilaud  
 Vaat see minu õige õpetaja.

(EKM ERA, E 41358 (11) < Narva l < Kadrina khk – August Raudkell < üks vanaema (1901))

Laulutüüpides, kus nimetatakse teekonnal linnast koju külastatud reaalseid kõrtse, leidub haruldasi variante, kus meestegelase asemel loetakse n-ö naise häälega üles kõrtsid ja mõisad, kus minategelase „auu aeti”.

Seal Pitkaristi\* pingi all  
 Ja Muda kõrtsi mulgu all  
 Ja Laane\*\* mõtsa laua all  
 Seal minu auu aeti

Seal minu krappi katsutie  
 Vesi-vanni vaadatie.  
 [---]

\* Pitkaristi, Viru-Nigula kihelkonnas, endine jaam, nüüdne kihelkonna kooli maja; kaa on seal ligidal kõrts.

\*\* Laane mõisa, Rakvere kihelkonnas.

(EKM ERA, H II 10, 398 (138) < Viru-Jaagupi khk – J. Ustallo (1889))

Ka mehelikes kõrtside loeteludes mainitakse kõrtsidega seostuvaid neiuseid või naisi: „Ise läksin Aru kõrtsi / Aru kõrtsi Anne juure / Malla mõisa Mari juure / Liiva-kanti Liisu juure” (EKM ERA, H II 1, 51 (65) < Vaivara khk – M. Ostrow & O. Kallas < mitme vana naise käest (1888)).

Mitmes kõrtsi teemaga regilaulus võib leida kaudsemaid või otsesemaid vihjeid selle kohta, et kõrtside juures tuli ette ka seksuaalset läbikäimist või prostitutsiooni meenutavat tegevust. Näiteks laulutüüp „Kõrtsis ööbimas” võib lõppeda meestegelase palvega anda talle küljesoojendaja, mis on esitatud küll selgelt naljatledes ja poeetiliselt, kuid võib olla siiski küllalt konkreetne.

[---]

Tere kõrtsimammakene  
 Kas annad õled magada  
 Kui annad õled magada  
 Siis anna linad magada

Kui annad linad magada  
 Siis anna padjad magada  
 Kui annad padjad magada  
 Siis anna Manni magajal.

(EKM ERA, E 40137 < Tartu < Torma khk – Ed. Öunapuu (1900))

Mitmes regilaulus ja üleminekustiilis laulus kiidetakse kõrtsis olnud ilusaid neiduseid. Sellised kirjeldused võivad olla poeetilised ja kaunid öhkamised<sup>11</sup> või taotleda groteskset ja vulgaarset väljendust.

<sup>11</sup> Nt EKM ERA, H III 11, 453 (7) < Kanepi khk – neuu Flink (1888).

Liisukene lipsukene,  
 Silmi nähes näpsukene,  
 Kõrva kuuldes krõpsukene.  
 Se oli kuulus kubja meelest,  
 Mõnus mõisameeste meelest.  
 Ladus lambapoiste meelest.  
 Ästi ilus herra meelest.

Liisu läks kõrtsi kõndimaie  
 Kucus maha kuldi selga,  
 Otseti orika selga,  
 Silmili sigade selga.  
 Siga sai vaene vaevatud,  
 Ilus Liisu ilbutatud.  
 Vaene siga sai vaevahoobi,  
 Ilus Liisu hingehoobi.

(EKM ERA, H II 13, 190 (15) < Koeru khk – Willem Wiitmann (1888))

„Kopik kõrtsi” tüübis võiks motiiv, kus raha antakse kõrtsis asuvate naiste kätte, viidata seksitööle (aga ilmselt pigem tavalisele viina- või õllemüügile). Meestelaulu kontekstis loetletud naisenimed muudavad mõnes variandis siiski rahalise tehingu olemuse kahtlaseks: „Raha jäi radade peale / Kopik kõrtsi laulagi / Juuru Juulide peussa / Maidla Maiede taskusse” (EKM ERA, EÜS VII 1614 (140) < Järva-Madise khk < Kose khk – P. Penna, W. Rosenstrauch < Liisa Repnu, 70 a (1910)).

Kõige otsesemalt hoiatatakse kõrtsis toimunud seksuaalmoraaliga vastuolus olevate sündmuste eest laulutüübis „Kõrtsinaine tütar”. Ülo Tedre (1999: 89) peab seda regilaulu hilisemasse kihti kuuluvaks ja lähtuvaks klassikalisest regilaulutüübist „Hoia oma tütar”, mille ideeks on üldisem meeldetuletus emadele hoida tütreid raiskuminemise eest. Laulu üks rahvalik redaktsioon on saanud mõjutusi kirjakultuurist seoses Martin Sohbergi (1839–1927) populaarse rahvaraamatuga „Essimene Eesti laulu-toja” (1865, teine trükk 1883), kus laul ilmus ümber seatuna pealkirja all „Kõrr-kõrr, kõrtsinaine” (vt Tedre 1999).<sup>12</sup> Laulu rahvapärased variandid jagunevad Tedre järgi kahte redaktsiooni. Neist esimese sisuks on hoiatus kõrtsipere-naisele, et see keelaks oma tüdarta lakka minemast, kuna seal käivad kahtlased mehed (tähelepanuväärselt loetletakse lauludes erinevaid talupojaseisusest mehi: mõisa-rahvast, linnaelanikke, väikeettevõtjaid). Tavaliselt järgneb sellele osale humoorikas motiiv, kuidas suguühites paar kukub lauta ja vigastab või ehmatab kariloomi. Järgnevas Halliste variandis on kirjeldatud neiu poosi vahekorra ajal ning kasutatud verbi *augulteme*<sup>13</sup>, mis on tunnuslik sõna Mulgimaal levinud laulutüübis „Tütar mõisas”, esinedes seal samuti ärapetmisele või sugutamisele viitavate verbide paralleelina (vt Koemets 1983: 78).

Kõrtsinaine Reedakene,  
 Minu naine eharetikene,  
 Linna naine Liisuke,  
 Oia oma tüterida,

Tüterida, tüdrukida,  
 Kaitsa oma karjatsida,  
 Kõrtsin käivad pailu rahvast  
 Lihunikud, linnapoisid,

<sup>12</sup> Tedre näitab, kuidas Sohbergi ümberluulendusest mõjutatud variandid on jõudnud paljudesse Lääne-Eesti kihelkondadesse, samal ajal on Ida-Eesti variandid sellest kirjalikust variandist pigem mõjutamata (Tedre 1999: 88).

<sup>13</sup> Eesti murrete sõnaraamatus tähenduses 'meelitama, petma, ahvatlema'. Näiteks ka EKM ERA, EÜS XI 319 (136) < Halliste khk, Kaarli v – P. Ruubel-Kõrmitse < Peeter Rääts, 86 a (1914).



Kodanikud, koolipoisid,  
 Sepasellid, kangrupoisid.  
 Petvad tüdär kõrtsi pääle,  
 Auguldavad ahju pääle.  
 Kaits tal jalga katusenna,

Tõine tõisel rääste'enna  
 Maha kukkus kandiselgä,  
 Suure musta siaselgä  
 Häbü silmin seegi peräst.

(EKM ERA, E 11960 (8) < Halliste khk – P. Ruubel < Rits Rebane, 80 a (1888))

Selles redaktsioonis on levinud (ilmselt Sohbergi versiooni tuntuse tõttu) ka naljatlev soovitus teha sokusarvest lukk, millega halvasti käituv tütar (või tema sugulund) lukku panna. Laul võib olla esitatud erineva tooniga, humoorikas meeleolu võib areneda ropuks, nii et mõni laulik pole soovinud laulu lõppu kogujatega jagada<sup>14</sup> või on väitnud, et just ropp koht ei tule meelde<sup>15</sup>.

Otseste roppuste kõrval („Sepasellid kangrupoisid / Need on kurjad koinima”, EKM ERA, H II 24, 774 (23) < Saarde khk < Väandra khk – J. Sitska, J. Aru < Aadu Närripää, 87 a (1889)) võib olla laulus ka naljatlevaid ümberütlemisi poistega magamise ohtudest: „Need teevad kõhu kõrge'eksi / Naba alt teevad haige'eksi” (EKM ERA, EÜS XI 821 (11) < Ambla khk < Järva-Madise khk – O. Köster, W. Rosenstrauch < Martin Kiku, 59 a (1914)). Ilmselt on lauldud muuhulgas ka „Kõrtsinaise tütre” versioone, mille eesmärk on end just võimalikult ropult väljendada, kuigi neid pole ajaloolistel põhjustel ja moraaliküsimustest lähtuvalt palju arhiivi jõudnud.

[--]

Kõrtsi-aga-naene Kreetakene,  
 Keela sina ära oma tütar,  
 Et ei kasva kõrtsi mära!  
 Kõrtsis käivad palju rahvast:  
 Sepasellid, kangrupoisid,  
 Raua-aga-rai'jad poisikesed,

Need on kurjad koinima,  
 Ja valjud peale pidama.  
 Kuri aga koinib kondini,  
 Sant aga nussib luieni,  
 Pime aga pistab põhjani,  
 Et ei jäta tilka põhja.

(EKM ERA, EÜS II 893/5 (46) < Reigi khk – P. Süda, G. Lauri < Andrus Niid, 70 a (1905))

„Kõrtsinaise tütre” esimeses redaktsioonis on tütar passiivne osaline, tema vanemaid hoiatatakse, mis võib juhtuda, kui mehed lakka lähevad, kuid jääb valgustamata, mida neiu ise sellest arvab. Mõnes variandis võiks heal juhul isegi näha empaatiat „kõrtsitalle” suhtes, keda tullakse „tallama” ja „pigistama” (nt EKM ERA, E A 389 < Tarvastu khk – J. Pausk).

Harva leidub laulutüübi selle redaktsiooni juures rahamaksimise motiiv. Järgmise lauluvariandi uuemate stiilielementidega lõpus tundub, et rahakoti raputamine koos Kaie lattu viimise ja Annele „nokutamisega” ei jäta siiski palju muid tõlgendamisvõimalusi.

<sup>14</sup> Vt nt EKM ERA, ERA II 115, 544 (5) < Tori khk – Linda Vunk (1935).

<sup>15</sup> Vt nt EKM ERA, ERA II 123, 360 (8) < Kolga-Jaani khk – Linda Kõögardal < Jaak Kõrgessaar, snd 1859. a (1936).



Kerr-kerr-kerr-kerr kõrtsinaene  
 Hoia oma ilust tütart,  
 Ära lase lakka magama  
 Lakas käivad lakekoerad  
 Ulu all käivad hullud poisid  
 Kõige rohkem kõrtsijoojad

Till-lippu ja tal-lappu  
 Külapoiss viis Kaie lattu  
 Tule tupp, nokuta  
 Rahakotti raputa  
 Meie Anne nokuta.

(EKM ERA, EÜS VII 1640 (177) < Järva-Madise khk – P. Penna, W. Rosenstrauch < Mai Kolnes, 60 a (1910))

„Kõrtsinaise tütre” teises redaktsioonis kästakse vanematel tütart tagasi hoida, kuna tema moraalivastane käitumine on mitmed mehed häbi sisse viinud: „mitu meest jäeb häbi sisse / sinu raibe tütre pärast” (EKM ERA, ERA II 132, 399 (44) < Harju-Jaani khk – Tõnu Võimula (Viedemann) < Leenu Nikker (1935)) või „Mitu meest said häbi sisse / Sinu litsi tütre pärast” (EKM ERA, EÜS VII 2298/9 (51) < Ambla khk – J. Välbe, W. Rosenstrauch < Jakob Keevisk, 70 a (1910)). Kõrtsirahva tütre kohta öeldakse sellistes lauludes otse „lits”, „(h)att”, aga ka ümberütlevamalt nt „mait”, „raibe” või „mära”. Tavaliselt ei järgne laulus pikemat seletust, mis see häbi sisse saatmine on tähendanud. Mõnes laulus räägitakse halvasti käituva tütre tegevuse pärast tülitsevatest või kaklevatest meestest (nt EKM ERA, H III 12, 118 (9) < Lüganuse khk – J. Thomson (1892)).

Hooraks läinud kõrtsirahva tütre motiiviga võib harvem liituda ka üldisem keha müümisele viitav regilaulu motiiv, kus nooruse värskuse kaotanud naine kahetseb, et ta „perse”, mille eest varem maksti liialdatult suuri summasid, pole enam hinnas.

Kõrtsinaene Krõõdakene  
 Linnanaene Liisukene  
 Oia oma ilus tütar  
 Kaitse oma kallis tütar  
 Ära lase lakka minna  
 Lääb ta lauldes laka poole  
 Lina liputab käessa

Padja kaks kaindelassa.  
 Oh seda perseta üvada  
 Taga laudista tasasta  
 Enne sain sada raha  
 Nüüd ei saa saiarahada  
 Enne irnusid isandad  
 Tahtsid mõisa tallipoisid.

(EKM ERA, H, Ostrov 204 (22) < Laiuse khk – G. Johannson < Liisu Kasjan (Kaschan), 67 a (1887))

Sama motiivi leidub ka iseseisva lauluna, kehamüümise motiiv võib ette tulla mõisaga seotud lauludes või toimida lihtsa seisustevahelise pilkena.

Peremees kõrtsis, kärnad persses,  
 Perenaene kodu, kärnad persses,  
 Lapsed lakas, kõhud tühjad,  
 Urjad vahivad upakille.  
 Perenaene mõistab jälle kostab:

„Oh mina vilets vitukene,  
 Raha saaja riistakene.  
 Enne sain mina sadasid,  
 Nüüd ei saa ma soola raha.”

(EKM ERA, EÜS IV 1625 (93) < Pilstvere khk – M. Saar, H. Siimer < Mari Kärk, 77 a (1907))

Regilaulupärandis leidub laule, kus kiidetakse n-õ litsiks minekut. Sageli esineb motiiv mõisateenijate lauludes, kus neiud rõõmustavad oma teistsuguste kallite riiete, kingade või muude kingituste üle või mõtlevad tõsimeeli ammeameti peale (vt ka Plath 2011).

[---]

Mis on viga litsiks minna?

sõrmed hõbesõrmukseid,

Lits saab linna ammeks minna

kõht saab kanda klaari põlle

pia saab kanda pitsimütsid,

puusad poeseelikuida

kael saab kanda kulda kudruseid

jalad ummiskingasid.

(EKM ERA, ERA II 57, 329/30 (17) < Kose khk – Tõnu Viedemann < Ann Saueauk (1932))

## Kõrtsid ja kõlvatused uuemas laulus

Eesti uuema rahvalaulu arengut põhjalikult uurinud Ingrid Rüütel näitab, kuidas XVIII sajandi lõpust alates tekkisid talupoegadel soodsamad eeldused rahvastevaheliseks suhtlemiseks (k.a oma maa eri paikade elanike vahel) ja kultuurivahetuks, mis tõi kaasa selle, et regilaulu kõrval muutusid järjest aktuaalsemaks moodsamad laulustiilid. Kaubanduse elavnemisega omandasid suure tähtsuse vooriskäigud, laadad ja kõrtsid; rahamajandusele üleminek muutis mõisad rikkamaks, mis suures tunduvalt sakslastega otsesemas kontaktis seisvat mõisateenijate kihti jne. Kõik see võimaldas talupoegadel senisest enam tutvuda teiste rahvaste suulise laulutraditsiooniga ning laiendas laulude aineala (vt Rüütel 2012: 30). Siirdevormiliste ja lõppriimiliste laulude hulgas olid tähtsal kohal tantsulaulud. Sageli oli nende sisuks noorte suhted (see võis võtta lauludes obstsöönse erootika kuju) või tegevuskohaks kõrtsimiljöö, samuti esines pilget konkreetsete külainimeste arvel jms (Rüütel 2012: 131, 152, 458). Kirjeldatu kõrval jõudsid talupoegadeni laulud, milles domineeris regilaulus tundmatu sentimentaalne stiil ning lauldi armastusest, kirest ja surmast nii, nagu siinkandis varem polnud tehtud. Uuem stiil ja teemaring jõudsid ka noorte hulgas populaarsetesse laulumängudesse ning vahetasid välja senise laadi.

Nagu juba „Kõrtsinaise tütre” puhul osutasime, võis laulupärimus tegelikkuses olla hübriidne: regilaulu ilmusid uued stiilivõtted ja teistsugune tonaalsus, aga ka uuem laul sulatas endasse vanast laulupärimusest tuntud motiive ja vormeleid. Kõrtsides toimuvale amoraalsele käitumisele ja kõlvatustele viitab mitu uuemat või üleminekustiili esindavat laulutüüpi, kusjuures tulenevalt laulude funktsioonist ja esituskontekstist on ka teema käsitletus erinevat laadi. Labajalavalssides ja torupillilauludes domineerivad nilbed vihjed, kuid žanrile iseloomulikult ei leia neis tavaliselt pikemaid süžeearendusi.

Tule Turu Jüri  
 Vii Viru Mari  
 Vii kõrtsi taha  
 Aja püksid maha  
 Üks ajas maha  
 Teine pani taha  
 [---]  
 (EKM ERA, E 25252/3 < Jämaja khk –  
 A. Kuldsaar < Minna Kivisaar (1896))

Uit uit uit tussi  
 Kol kord soin nuosi  
 Kee rõukus, putsiaukus  
 Liiva kõrtsi taga kruusiaukus.  
 (EKM ERA, EÜS V 874 (145) < Simuna  
 khk – V. Rosenstrauch, H. Siimer <  
 Juhan Wilbah, 68 a (1908))

XIX sajandi algupoolelt pärineb hulk meeste ja naiste vahelisi suhteid käsitlevaid humoristlikke uuemas stiilis laule, millest suur osa on kuulunud ilmselt meeste repertuaari. Laulud võisid sisaldada kohalikku külakroonikat, pilkeid tüdrukute kohta, kosjas- või ehalkäigu lugusid, kurtmisi truudusetu pruudi või naise üle jms (Rüütel 2012: 275). Laulutüübid „Truudusetu pruut” ja „Peetud neiu” esinevad ka regilaulu kujul, uuemas laulus on arendus vähem poeetiline ja pigem ropp.

Minno pruut olli neitsike.  
 Näggin omma silmaka,  
 mis ta teggi teisteka.  
 Kargas kaso (? kasso) poistega.  
 Andis suud ja vatas muud.  
 Mis ma voisin parrata.  
 Muud ko lassin karrada.  
 (EKM ERA, EKÜ, F 232 f 2, 6 (176) – A. H. Neus (1818–1863))

„Truudusetu pruudi” laulutüübis võib leida otseseid kehamüümise motiive.

[---]  
 Minna naeselta küssima: Naene moistis, kostis vasto:  
 „Oh minno armas naesokene, „Egga Mats agga muido magga,  
 miks sinna maggad Matsiga?” mats küll maksab rahha pärrast.”  
 (EKM ERA, ÕES, EK 80, 3/4 (5) – J. H. Rosenplänter (*ante quem* 1844))

Samuti leiab siirdevormiliste ja uuemas stiilis laulude hulgast enam selliseid, kus nii nais- kui ka meestegelased käituvad amoraalselt. Siingi võib see seostuda just kõrtsimiljööga.

Turvla Mihkel buos billi, Võtti mind agga omma sülle,  
 Minna kargasin pingile, Viis mind senna pimme tubba.  
 Teised keik mo järele. Seal ma sain se õige lubba.  
 Kokka Jürri, keige norem Sötis mul seal saksa saia  
 Ja ta orra olli keige suurem, Ja panni kät mo särgi alla.  
 (EKM ERA, EKÜ, F 232 f 2, 6 (175) – A. H. Neus (1818–1863))

[---]

Minno mees on kõrtsso peäl,  
 pimmeduse varjo al,  
 teisi naesi armastand,  
 minno südda kurvastand.  
 (EKM ERA, EKÜ, F 232 b, 324/5 (337))

Sest mul tulli kurri tõbbi,  
 sattus suri sappi hädda,  
 et ma ei piddand jätmä sind!

Kõrtsis elavate või töötavate neidude käitumist ja seksuaalelu käsitletakse uuemates lauludes erinevalt. See võib olla moralistlik ning rääkida justkui hoiatavalt neuu lahkuse halbade tagajärgedest, nagu näiteks laulutüübis „Kõrtsineitsit istub siin”.<sup>16</sup>

Kõrtsineitsit istub siin,  
 suhkruviina klaas tal käes.  
 Mina küsin, mis see maksab?  
 Viis koppik maksab viina klaas.  
 Vala säält siis minule,  
 teine minu vennale,  
 kolmas kõrtsi meestele!

(EKM ERA, H II 10, 591 (342) < Viru-Jaagupi – Jüri Ustallo (1890))

Tuli õnnis õhtukene,  
 vilets videvikukene,  
 tuli see teine talvekuu,  
 siis näitas välja liha-luu,  
 et kõrtsi tüdruk koinatu  
 ja raha pärast raisatu.

Improvisatsiooniline uuem laul võis koomilisel moel peegeldada küla sündmusi ja inimesi. Kõrtsineiu ja tema seksuaalse ründamise teema esineb näiteks väga lokaalselt Lõuna-Eestis levinud laulutüübis,<sup>17</sup> mis ilmselt põhineb kindlal lool.

Lihuniku laul

See jämme linna lihunik,  
 ta ostab looma siit ja säält  
 ja sõidab iga küla sees.  
 Kui tema Savi kõrtsi sai,  
 sis küsüs kõrtsi Leena käest:  
 „Kos lähes üüse magama?”  
 See Leena olli kavval küll  
 ja mõtles: „Sest, et talvel külm,  
 see pärast olen opnu ma,  
 (EKM ERA, RKM II 62, 427/8 (3) < Antsla raj, Tammsaare kolhoos – Maali Sikk, 79 a (1956))

see kõrtsi ahus magama!”  
 Kui tuli ära kustunud,  
 sis kobis kambrest tuppa ta.  
 Kui temä ahju juure sai,  
 sis siga temäl vasta tull’.  
 Tal tsia pää oll’ pükste sees  
 ja tagumine ots oll’ ees!  
 Sel Leenal olli, kos täl koht  
 ja naaris nii, et kakkes kõht!

Regilaulust tuntud kõrtsiemanda ja kõlvatu tütre motiiv (mis on kohati ropuks arendatud) leidub ka mõningates populaarsetes laulumängudes, nagu näiteks XIX

<sup>16</sup> Vt sama tüübi varianti nt ka EKM ERA, RKM II 265, 526/8 < Jüri khk – R. Põldmäe < Marie Päeva lauluklade (1969).

<sup>17</sup> Vt ka EKM ERA, RKM II 135, 422/3 (5) < Rõuge khk – Edgar Kuuba < August Langus, snd 1898 (1962).

sajandi algupoolel levima hakanud rootsi või saksa algupäraga laulumängus „Kolm meest kijas” (Rüütel 2012: 178).

Ubbakalo kõrtsi laul

Oh! sedda illo ia õnne,

oh! sedda piddo ia põlve,

oh! sedda lusti ia rõemo,

mis tänna Ubbakalas olli!

Kolm poisi püsid mind osta.

Küssi kas palio rahha on neil tagga!

Kolmkümmend talterid, emma.

Lasse nemmad keik möda minna, tüdder!

(EKM ERA, ÕES, EK 65, 105/6 (1))

[---]

Pessa ärra peno patia, tüdder.

Kas ma ka manno heitan, emma?

Jkki võid ka manno heita, tüdder.

Kas ma ka suud annan, emma?

Jkki void ka suud anda, tüdder.

Kas ma ka muud annan, emma?

Jkki void ka muud anda, tüdder.

Nii regilaulus kui ka uuemas laulus võib leida motiive, mis viitavad seksuaalsele läbikäimisele, mis on vastuolus kirikliku ja ilmaliku moraali ja seadustega. Kuna selliseid motiive leidub laulude erinevates ajaloolistes kihistustes, siis ei näi otstarbekas seostada selliste teemade esiletõusu mingi XIX sajandil talupojakultuuris toimunud muutusega või võõra mõjuga, mis oleks justkui moraalselt puhtaid talupoegi rikkinud. Laulupärimus on poeetiliselt kodeeritud ja tähenduslikult ambivalentne ning ilma kontekstita on raske öelda, miks mingeid laule peeti vajalikuks laulda ning milises olukorras või seltskonnas seda tehti. Sageli pole võimalik aru saada, kas tegemist on naise või mehe häälega, iroonilise või humoorika väljendusega. Siiski annab näiteks hooramise seotud motiivide esinemus aimu, et need teemad olid aktuaalsed ja poeetilises kommunikatsioonis olulised.

## Kohtu- ja politseiasutuste materjalid

Kohtumaterjalide najal on maapiirkondade prostitutsiooni uuritud ka mujal Euroopas (Rossiaud 1978; Finnegan 1979). Kohtu ja politseiga puutusid kõlvatut elu elanud eesti külatüdrukud kokku enamasti vaid siis, kui neil sündis laps; harvem on põhjuseks olnud suguhaiguste levitamine. Kuigi kohtu- ja politseiasutuste materjalides on nii liiderlike naisterahvaste kui ka laiemalt külarahva hääl esindatud, olid külaelanikud võimuesindajatega suheldes üldjuhul kidakeelsed ega kippunud külas toimunud kõlvatustest teatama. Vallaelanikud on küll ära tõuganud ja palunud maalt välja saata ringi hulkunud tüdrukuid, ent võõrkeelsete kohtumeeste ja politseiametnike küüsi sattunud kohapeal elanuid nii kergesti hätta ei jäetud. Kaebama ja kaebaluse vastu tunnistama ajendas pigem isiklik kättemaksuiha kui elukommete moraalne hukkamõist. Külarahva tauniv hoiak hooramise suhtes nähtub pigem folkloorist kui juurdlusprotokollidest, ehkki laitmise või parastamise kõrval leidub ideoloogiliselt ambivalentses pärimuses ka kiitlemist selle üle, kui uhkelt mõisa-poiste magatajana elati. Vallakohus oli küll rohkem oma kui võõras ja hooramisest on räägitud mõnikord isegi avameelselt, ent seal oli fookuses küsimus, kes peaks

last üleval pidama, mitte see, kas lapse ema oli oma keha müünud. Soomes on lapse elatistraha üle arenenud kohtuvaidlustes hagejaks olnud lapse ema seksuaalelu käsitletud vahel üsna üksikasjaliselt (Pohjola-Vilkuna 1995). Tunnistajad kirjeldasid nähtud suguüheteid ja muud kahtlast. Eesti kohtulugudes sellist detailsust ei kohta.

Eesti arhiivimaterjalidest enamasti ei selgu, kas kõlvatud elu elanud maatüdrukud, kelle juures käinud „hoorajaht iga öö”, keda külastas rohkelt „ümberhulkujaid” ja kes hoorasid „kogu maailmaga”, suguühete pealt teenisid (RA, EAA.3438.1.6, 12. XII 1873; EAA.1099.1.1, 20. XI 1865; EAA.3071.1.3612, 3. III 1883; EAA.2532.1.4, 4. XI 1886; EAA.2755.1.17, 1. II 1885). Seksuaalse lodevuse eest üldiselt ei karistatud. Kirna vallakohus karistas ühte söakamat hoora selle eest, et ta ässitanud poisid üles vallatalitaja vastu, kes oli teda noominud poistega „häbemata kombel ümberkäimise” eest (RA, EAA.2538.1.2, 3. III 1887). Lapsetapujuhtumiga seoses uurimise alla sattunud Suure-Kõpu erusoldat Tõnis Bergmann ütles kirikuvöörmündrile otse suu sisse, et kui ta ka kümnet hoora (*Huren*) peaks, poleks see kellegi asi (RA, EAA.915.1.4312, 24. II 1869).

Suguühete eest tasu andmisele või saamisele leiab osundusi seoses vallakohtus menetletud alimendinõuetega, ehkki väga harva. Kuna talurahvaseadus ei andnud vallasemadele, kellel oli palju partnereid, suurt lootust saada alimente, siis see kontingent kohtusse pigem ei pöördunud (LTS 1819, § 365; LTS 1860, § 948). Nii on ka teavet oma keha müünud maatüdrukute kohta üsna lootusetu leida. Mõnes maa-nurgas oli alimentide saamisel takistuseks vallaslaste olemasolu ning teise ja järgneva lapse puhul määrati toetust poole vähem või üldse mitte.<sup>18</sup>

Suguühete pealt teenimise juhtumid on uurijate pilgu eest paljuski varjul veel seetõttu, et siiani on suudetud sisestada ja elektrooniliselt otsitavaks muuta väike osa vallakohtuprotokollidest. Oleme kasutanud Rahvusarhiivi vallakohtute ühisloomeportaali kaudu Mandri-Eesti vallakohtuprotokolle aastatest 1852–1890.<sup>19</sup> Peale selle otsisime vihjeid prostitueerimisele vastsündinute tapmisi uurinud politseiasutuste ja kriminaalkohtute arhiividest. Ehkki osa lapsetapujuhtumeid kohtute vaatevälja ei jõudnudki, sest laibad kõrvaldati (visates nad sohu, vette, metsa alla või sigade ette<sup>20</sup>) või kukuti nii õnnetult, et laps tuli ilmale surnult,<sup>21</sup> on meie käsutuses siiski arvukalt juurdlustoimikuid. Läbivaadatud enam kui sajast Tartu ja Pärnu maakohtu ning Tartu ja Viljandi sillakohtu toimikust tuleb hooraameti pidamine otsesõnu kõneks vaid paaril korral. 1860. aastate alguseni päris maakohus ka kohalikult pastorilt, mida too teab kahtlusaluse vallasema elukommete kohta. Enamasti ei osanud nad paha sõna öelda, vahel on viidatud kuuldustele („polevat hea kuulsus”, vt Helme

<sup>18</sup> See võis olla lokaalne tava. Vt nt RA, EAA.3257.1.3, 18. V 1884; EAA.3257.1.4, 4. XII 1887.

<sup>19</sup> Artikli kirjutamise ajal oli elektrooniliselt otsitavaid protokolle 44 000. Vt <http://www.ra.ee/vallakohtud>

<sup>20</sup> Sigade ette viskamise juhtumit vt Leebikus (RA, EAA.915.1.3729 (1860)) ja Rabiveres (RA, EAA.3071.1.3612, 23. XI 1885).

<sup>21</sup> Harmi vallakohtu 1874. aasta protokolliraamatus on kirjas juhtum, kus Mai Vides toobriga maha kukkus ja surnud lapse ilmale tõi (RA, EAA.1089.1.1, 7. II 1874). Vallakohus pani ta kolmeks päevaks puuri. Pole kindel, kas tegemist oli õnnetusega või vabanes ta sel kombel sohilapsest, keda tal oli niigi mitu.

pastori Behse õiendit RA, EAA.915.1.3729, 23. IX 1860), kuid mitut puhku on hoopis mainitud isiku häid omadusi. Näiteks Kauksi kõrtsitüdruk Ann Busch elanud korralikku ja rikkumatut elu (RA, EAA.862.1.3988, 2. VIII 1833). Vähem kui poolteist aastat pärast Tānassilmas kõrtsitüdrukuna tööle asumist lapse sünnitanud (ja tapnud) tüdruk Eva olnud korralik ja usin. Tānassilma kõrtsiemand oli kiidusõnadesega veelgi heldem: Eva olnud „väga vooruslik” ja meestega suheldes „väga tagasihoidlik”. (RA, EAA.915.1.2503, 18. VI 1811) Kihelkonnad, eriti Lōuna-Eestis, olid suured ja nii pole ka imestada, et pastor ei teadnud uurimiselaste kohta õigupoolest midagi.<sup>22</sup> Mōnikord on viidatud kirikuvōormündrite ütlustele. Viimased olid küll kiriku juures ametis, kuid samal ajal kuulusid nad külarahva sekka.

Kūlaelanikud üldjuhul lapsetapu juhtumite juurdlustel vallasemade vastu ei tunnistanud ja vabandasid end teadmatuse või eemalolekuga; pigem rāāgiti asju, mis tōid kohtualusele kasu. Halliste pastor Ernst Schneider kurtis kirjas Pärnu maakohtule 14. detsembril 1865, et tihti on pea kogu kogukond asjast teadlik, aga ei võta midagi ette (RA, EAA.915.1.4000). Vāhesed lapsetapjad lõpetasid Siberis ja isegi korduvalt kohtu alla sattunud pāasesid enamasti kergelt. Uue-Kariste vallasema Leno Venelane oli lapselt elu võtmise eest kohtu all vähemalt kolm korda. Esimesel korral karistati teda 40, teisel juhul 50 vitsahoobiga ning kolmandal korral mõisteti ta kaheksaks kuuks kinni. Valla eestseisja Karl Saabas kinnitas vallakohtu ees 23. novembril 1865, et ta öelnud Lenole: „no Leno nüüd olled sa se laps jälle hukkanud”, mispeale too vastanud – küll punastades – „mis sinnul siis sest kahju om kui ma ta ollen ärra tapnud” (RA, EAA.952.1.2729). Maakohus uuris Lenolt ka lapse isa kohta – alates 1870. aastatest seda küsimust protokollides sageli enam ei leia. Kuna tunnistajad pidasid õigemaks kohtu ees ainult napilt rāākida, on juurdluse käigus väljakooruvate infokildude põhjal väga harva võimalik teha oletusi kahtlusaluse hooraameti kohta. Seda võib arvata näiteks neil juhtudel, kui kahtlusalune ei teadnud lapse isa täisnime ega päritolu (Pärnumaalt pärit töömees Jaan, kellega tutvuti kõrtsi juures; välismaalasesest mõisakutsar, kes juba ammugi kodumaale naasnud; teel vastu tulnud saarlasest mõisatōoline; käsitōolise sell jne), kuid põhjusi hāamamiseks võis olla palju, näiteks kardeti või ei tahetud lapse isale varju heita. Vana-Pornuse erusoldati Hans Jersolavi naisel Lotal oli juba abielludes kolmeaastane tütar Els; järgmist abieluvālist last ta ellu ei jātnud. 21. septembril 1872 Pärnu maakohtule saadetud kirjas oletas Halliste pastor, et küllap tahtis naine pāaseda teise sohilapse üleskasvatamise murest (RA, EAA.915.1.4614).<sup>23</sup> Kui vallakohtus väitis Lota, et sai kāima peale Risti kõrtsmiku Mārt Sutiga, siis hiljem teatas ta maakohtule, et lapse oli ta sigitanud käsitōolise selliga (RA, EAA.4710.1.3, 30. VI 1872; EAA.915.1.4614, 6. IX 1872). Lota abikaasa Hans oli joodik ja varas ning koos nad ei elanud. Pole

<sup>22</sup> Näiteks teatas Vōnnu pastor Gustav Oehrni õiendis Tartu maakohtule 21. IV 1885 lapsetapust kahtlustatud Liis Sagari (sünd 1859) kohta, et ei tea tema elukommetest midagi (RA, EAA.914.1.6192). Millal Liis Tartus prostituudina tegutsema hakkas, pole täpselt teada, sest toimikud tema kui prostituudi kohta algavad 1895. aastal, kuid Tartusse jõudis ta kindlasti aastaid varem.

<sup>23</sup> Lota kasvas tütar Elsi üles ja teise sohilapse sündimise ajal oli too juba ema juurest tallu teenistusse āra antud. Ka Elsi sai vallasema (RA, EAA.915.1.4614; EAA.1275.1.553, 127).



võimatu, et Risti kõrtsis teeninud Lota pidas ka hoora ametit ning võis lapse saada kas mõnelt kõrtsikülastajalt või ka kõrtsmikult.

XIX sajandi teisel poolel lubati Vene impeeriumis registreeritud prostitutsioon. See tähendas, et suguhaiguste leviku tõkestamiseks võeti lõbunaised arvele ja nad pidid käima regulaarselt arstlikus kontrollis. Selle tulemusena ladestus mitmete linnade politseivalitsuste arhiividesse tähelepanuväärne hulk asjakohast materjali. Maal süstemaatilist arstlikku järelevalvet ei teostatud, kuid sajandi viimastel kümnenditel on vallavanemad ja mõisapolitsei palunud mõnd meest või naist, perekonda või kogu küla kontrollida ning vajadusel ka ravida.<sup>24</sup> Vallalisi naisi on vallavanemad uuringutele saatnud hulganisti, kuid peaaegu kunagi pole põhjust märgitud (vt RA, EAA, 378.1, säilikud 160–173). Ehkki hooramise kahtlustusi kirjades ei mainita, võib siiski aimata, et vallalisi naisi saadeti arstlikku kontrolli liiderliku eluviisi pärast.

Talurahvaseaduste järgi oli avalik lõbuelu karistatav (ETS 1816, § 365; LTS 1819, § 597; ETS 1856, § 1265; LTS 1860, §1101).<sup>25</sup> 1860. aastateni said vallavõimud kubermanguvalitsuselt taotleda kõlvatut elu elavate ja ringihulkuvate naiste saatmist kas parandusmajja või Siberisse (LTS 1819, § 67; LTS 1860, §-d 577–579; ETS 1856, §-d 316–319). Juhindudes üleriiklikest seadustest, soovitas Balti kindralkuberner 1861. aasta korraldusega valdadel väljasaatmist rakendada erandjuhtudel (RA, EAA.902.1.1506)<sup>26</sup> ja edaspidi on liiderdajad-hulkujad sellest saatusest üldiselt pääsenud. Eestist väljasaadetud naistele on ette heidetud kõlvatut elu (sks *Unzucht, unzüchtiges Leben, Liederlichkeit*), kindla elu- ja teenistuskoha puudumist ning pahatihti ka varastamist. Enamasti oli tegemist eluheidikutega, kes hoorasid pigem linnades või maale majutatud sõjaväeosade juures ning keda vald ei suutnud kohapeal kindlasse teenistusse sundida (nt RA, EAA.952.1.2287, EAA.952.1.2303, EAA.952.1.2317; EAA.30.5.919, EAA.30.12.141, EAA.30.12.929, EAA.30.12.1568; EAA.2054.1.2374).<sup>27</sup> Erinevalt ülalnimetatud allikatest heidavad väljasaatmist käsitlevad toimikud valgust tüdrukute varasemale elukäigule.

## Körtsid ja laadad kohtute ning politsei vaateväljas

Kohtuarhiivides leidub meestega tasu või meelega eest lõbutsenud kõrtsitüdrukute kohta märksa vähem teateid kui ennast „ümber andnud” külatüdrukute või mõisa

<sup>24</sup> Ministrite komitee otsusega (15. XII 1867) oli ravi tasuta (RA, EAA.31.2.692).

<sup>25</sup> 1816. aasta seaduse järgi tuli karistada naisterahvaid, kes ennast avaliku „liiderlikko ello peäle äraannud, ja palga pärast avvalikkult pordoello aiavad”; sarnane oli ka 1819. ja 1860. aasta seaduse sõnastus.

<sup>26</sup> Balti kindralkuberner viitab 12. VI 1861. aasta korralduses Eestimaa kubernerile Venemaa seisuste seadusele (1857, kd 9, § 570) kus on soovitatud nad tööle sundida, kuid § 647 lubas valdadel nad ka välja saata.

<sup>27</sup> Valdadele valmistas erilist meelega nende raviarvete, tapi korras kodukohta toimetamise, kinnipidamiskulude jms tasumine. Osa tüdrukuid ei tarvitsenud aga keha müügiga tegeleda, probleemiks oli hulkurlus.

karjatüdrukute kohta,<sup>28</sup> ehkki nii folkloorse ainese kui ka teiste Euroopa riikide näidete varal on põhjust arvata, et kõlvatu elu käis eeskätt kõrtside juurde. Kaasaegsete tähelepanekute järgi olnud Venemaal kõrtside ümbruse metsatukad armatsejaist tulvil (Bezgin 2012). Eestis on ühtesse astunud nii kõrtsi põrandal kui ka kõrvalhoo-netes (tallis, laudas). Viljandi- ja Tartumaa piiril asunud Pikasilla kõrtsis prostituudi ametit pidanud Liis Tauk sattus 1852. aastal uurimise alla oma lapse põllepaelttega kägistamise pärast. Kõrtsmiku venna sõnul pakkunud Liis end igale kõrtsikülalisele. (RA, EAA.915.1.3365) Tartu arstid Christian Ströhmborg ja teised kirjutasid 1896. aastal ülevaates kogu Liivimaa kohta, et kõrtsides leiba teenivaid „külaprostituute” on vähe (RA, EAA.1206.1.73).<sup>29</sup> Siiski võib arvata, et suuremate teede ristumiskohtades ja linnade ümbruses asunud kõrtsides oli hooramine pigem tavaline. Tüdrukud on liikunud kõrtsist kõrtsi (vt nt RA, EAA.952.1.2568). 1850. aastate keskel väljendati kubermanguvõimudele muret Riia ja Tartu vaheliste kaubavooride tõttu mõnes Tartumaa mõisas levinud süüfilise pärast ja loodeti abi sellest, et sillakohtunikud hakkavad kontrollima kaubateedeäärseid kõrtse ja neid „halbadeist naisterahvastest” puhastama (RA, EAA.995.1.2278). Silla- ja adrakohtunikke huvitasid linnalähedased kõrtsid ja arhiiviallikatesse on jäänud jälgi sellest, et sealt on käidud tüdrukuid minema kihutamas (nt Viljandi lähedal, vt RA, EAA.297.10.590<sup>30</sup>).

Kõrtsidega seotud kohtulugudes on mõnikord mainitud, et sellelt naiselt n-ö saab, et tolle naise toas käib poisse iga öö või et mees saab sealt raha eest seda, mida tahab.<sup>31</sup> Eeskätt on silmas peetud kõrtsitüdrukuid (nt Alatskivil RA, EAA.1110.1.2, 22. VI 1856). Võnnu mõisa Tammiku kõrtsis paiskas purjakil Jaan Linz „litsiks” olnud Mari Jür’ile näkku, et „ega sa tänagi ilma ei ole” (RA, EAA.1109.1.2, 10. IX 1873). Purdi Mustlakivi kõrtsi perenaist häiris kaaslaste seltsis kõrtsis aega veetnud metsavahi Hans Tas’i pärimine tüdrukute (tütarde?) vittude tervise järele (RA, EAA.2541.1.3, 11. II 1870). Kõrtsi peeti kohaks, kus kõrtsmik pidas „liiderlikke inimesi” (nt Kään-das, vt RA, EAA.5189.1.1, 20. X 1879), kus naised teiste meestega elasid ja „sealt siis kasu” said (Ahjal, RA, EAA.3257.1.2170, 30. XI 1873) ning kus naisterahva võis saada ka viinatopsi eest (Säreveres, RA, EAA.2532.1.3, 2. V 1883<sup>32</sup>). Harkus ja Hüürus arvati, et kõrtsis käisid liiderliku elu ja joomise poolest „kuulsad” naised (RA, EAA.1090.1.5, 1. IX 1887). 1896. aasta kevadel saatis Laeva vallavanem Laeva kõrtsi- emanda tema liiderlikkusele osutades Tartusse süüfilise kontrolli (haigust ei leitud,

<sup>28</sup> Nt Uue-Põltsamaal (RA, EAA.3436.1.1, 1. X 1853) ja Alatskivil (RA, EAA.1110.1.2, 22. VI 1856, 9. VIII 1857).

<sup>29</sup> Sks *Dorfprostituerte*. Toimiku viite eest tänane Jens Raevaldi.

<sup>30</sup> Elamiskeelu korraldusest mööda hiilimiseks võtsid kõrtsmikud hoora n-ö kõrtsitüdrukuna tööle, kuid politsei ei lasknud end petta (Viljandi sillakohtunik Liivimaa kubermanguvalitsusele 19. III 1881). Talurahvaseaduste järgi teostasid järelevalvet korra üle kõrtsides vallatalitajad ja nende abid.

<sup>31</sup> Sellised naised võisid ka olla abielunaised, kelle mees oli pikemalt ära. Vt nt Salutaguse mõisa-moonaka naise Miina Niinepuu kaebust RA, EAA.3071.1.15, 20. X 1887.

<sup>32</sup> Tegemist oli laimuga Leena Värtmanni ja tema isa peale, kuid meeste väljaütlemised napsi viina eest saamise kohta peegeldavad nende hoiakuid kõrtsides aelenud naiste suhtes. Kohalike elanike kaebusi kõrtsides „litside” pidamise kohta on politseiasutuste arhiivides vähe säilinud ja vahel ei suudetud nende pidamist ka tõestada (nt Taageperas 1872. aastal, RA, EAA.952.1.2568).

RA, EAA.330.1.1276). Kirnast on teada juhtum, kus üks kunde tüdrukut „hübemata tööd” tegema sundis ja vastuhakkamise korral teda kõrtsikambris hirmsasti karvupidi „ümber vedas” (RA, EAA.2538.1.1, 4. VII 1881).

Laadalkäik oli sarnane kõrtsikülastusega: see seostus joomise, kakluste, varguste, äri- ja laenuhingute ning ka liiderdamisega. Üldtuntud on fraseologism „kiire kui litsil laadapäeval”. Laadal käies astuti sisse ka kõrtsidesse, kus oli siis rohkelt külatajaid ja nõudlus intiimteenuste järele tavapärasest märksa suurem.<sup>33</sup> 1895. aastal nimetas Tartu linnaarst Ströhmborg linnas asunud trahtereid ja õllepoode suguhaiguste leviku seisukohast suureks ohuks laatade aegu maalt linna saabuvatele meestele (RA, EAA.325.1.148). 1896. aastal kirjutab ta koos kolleegidega, et süüfilise levikut tõkestaks see, kui laatade ajal keelatakse kõikjal prostituutide kõrtsides viibimine (RA, EAA.1206.1.73). Arstidele ei jäänud märkamata ka linnaprostituutide valgumine suveks maale, kus nad heina- ja lõikusajal külapoistega magasid ja haigusi levitasid.

## Pruut või „port”?

Seksuaalvahekorra eest tasumisest räägitakse otsesõnu vallakohtus. Seoses alimendinouetega on kostjad väitnud, et nõudja oli „lihalikult koos” ka teistega ning talle on vahekorra eest makstud (nt Uue-Põltsamaal, RA, EAA.3436.1.1, 10. V 1854). Kergus elanud Kai Tagapere soovis oma lapsele alimente Mihkel Jörbergilt, kes tema juures käimist küll tunnistas, ent märkis, et on „igga kord temmale maksnud, nenda et ta rahhole jäi”. Kai juures käinud teisi mehi ja protokollis on märgitud tasu suurus: Mihkel andnud tasuks ühe rätiku ja 20 kopikat, Ado Jürgenson andnud saia ja Mihkel Jürisson „maksnud ka” (ilmselt rahas). Kohus leidis, et kuna Kai Tagapere on mitmega „ümber ellanud ja ka makso wõtnud, siis ei olle temmal enam toitjad omma lapsele nõuda” (RA, EAA.4702.1.2, 5. II 1876). Pala mõisasepp Joosep Sepp tegi lapse Leena Allikule ja kui tüdruk kohtu kaudu alimente nõudis, seletas Joosep, et ta küll maganud Leenaga, kuid maksnud ära igal korral: kord 50 kopikat, kord 20 kopikat ja mõnikord nii palju, kui tal raha juhtus ligi olema (RA, EAA.3089.1.3, 25. II 1872). Mari Polma Rabiverest sai Hans Enseltru käest mehe sõnul korra eest 23 kopikat (RA, EAA.3071.1.3613, 10. XI 1890). Leebiku tüdruku Edo Urroviga maganud Siim Joosep kinnitas kohtu ees, et on temale „seda ära maksnud” (RA, EAA.3528.1.3, 8. III 1868).

Tasu või kingituse täpne suurus selgub harva, kuid väärleb tähelepanu, et kui mehed räägivad tasumisest, teinud nad seda iga kord.<sup>34</sup> Seega on tüdruku juures käimise kordi vaadeldud eraldiseisvatena ja tegemist polnud oma pruudile kingituste viimisega. Alatskivi tüdruku Liisu Aidiga lihalikku kokkuelamist kinnitasid kohtu

<sup>33</sup> Näiteks on laada ajal nähtud, kuidas hoorale kõrtsi ees raha anti (RA, EAA.3436.1.1, 10. V 1854). Üks hulkuv hoor peeti laadal kinni (RA, EAA.952.1.2303, Pärnumaa 5. kihelkonnakohtu protokoll 16. X 1843).

<sup>34</sup> Nt Alatskivil (RA, EAA.1110.1.3, 26. III 1865), Palal (RA, EAA.3089.1.3, 20. VI 1869), Lukel (RA, EAA.3271.1.3, 4. V 1873), Ahjal (RA, EAA.3257.1.3, 18. V 1884), Rabiveres (RA, EAA.3071.1.3613, 3. XI 1890).

ees mõisakirjutaja Villem Mettjer, Ernst Pent ja Jaan Schmidt, kes kõik olevat talle iga kord selle eest maksnud (RA, EAA.1110.1.8, 31. VIII 1879, 5. X 1879, 16. X 1879). Ann Ilves Puurmanist küsis kohtu kaudu lapsele ülalpidamist Hans Riomarilt (RA, EAA.1127.1.2, 3. VIII 1873). Hans oli sellele vastu, kuna ta oli Annile raha maksnud ja too käinud ka teistega läbi. Neist üks, „Sotagose” mees Märt Vähkmann väitis, et ta mõnikord maksis, mõnikord mitte (RA, EAA.1127.1.2, 17. VIII 1873). Kui väide, et vallaslapse emaga käis läbi teisi mehi, kohtu silmis kinnitust ei leidnud, on valla-kohus alimendinõudeid rahuldanud ka siis, kui lapse väidetav isa oli enda sõnul iga kord ära maksnud.<sup>35</sup>

Alatskivi vallakohtu kaudu nõudis lapsele elatist Afimja Bogdanovna. Lapse väidetav isa Grigori Ivanov ei nõustunud last toitma ega olnud tal ka kavas naist ära võtta. Ta olevat Afimjale iga korra eest ära maksnud. Pealegi olevat naisel juba üks vallaslaps ja „hooramise amet selge”. Afimjal polnud midagi vastata Grigori väitele, et laps pole temaga saadud. Kohtuotsus kõlas järgmiselt: „nisuggone Innimenne, kes rahha est ennas jo ümber käimisse peale annut, ning jo mitto Last seddawisi sünnitanut, ei woi ka se kord middagi selle mehhe käst nouda” (RA, EAA.1110.1.2, 24. I 1858). Mõnes kohtuvaidluses märgitakse, et tüdruk vahekorra eest „maksu” ei „nõudnud” ja seetõttu poiss seda ka ei tasunud (nt Suure-Kõpus RA, EAA.3676.1.22, 17. XI 1883). See näide viitab selgelt tüdruku võimalusele n-ö maksu küsida. Üks-teisega lihalikult läbikäijaid ei tarvitsenud siduda vaid seks, näiteks on tüdruk mehe riideid pesnud või paiganud. Vaabinast on teada juhtum, kus mees väitis, et andis raha vahekorra eest, ent tüdruku meelest sai ta seda pesu parandamise eest (RA, EAA.3379.1.2, 1. XI 1876). Kui poiss tüdrukut pärast aastatepikkust läbikäimist enam ei tahtnud, on ta pakkunud nende aastate eest hüvitiseks raha (nt Säreveres, RA, EAA.2532.1.3, 14. I 1884).

Kuigi lapsetapjate ja alimente nõudnud vallasemade seas olid selgelt ülekaalus talu- ja mõisateenijad ning popsid, leidus lapsetapjate seas isegi talude leskpere-naisi (vt nt Abjas, RA, EAA.915.1.5924). Need käesolevas artiklis nimepidi mainitud tüdrukud, kelle päritolu õnnestus välja selgitada, olid sulas-, töölis-, popsi- või käsitöölise perest. Paljud olid vallaslapse ilmale toonud ja pole teada, kas nad tegid hooratööd juba enne esimese lapse sündi või aitas vallasema staatus selle töö peale sattumisele kaasa.<sup>36</sup> Laostunud taluperest pärit Liisu Aid Alatskivilt sünnitas vähemalt neli vallaslast (RA, EAA.1256.1.625, l 1p–2; EAA.3110.1.283, l 38, 41). Kor-duvalt (nuri)sünnitanud ning lapse hukkamises kahtlustatud Katre Voitka kohta märkis Võnnu pastor Gustav Oehrn, et ta olla „teada vana hoor”; „väga liiderliku kuulsusega” olid ka tema vallasemadest õed Mai ja Mari (RA, EAA.949.1.4930a, 26. V 1883; EAA.914.1.5576, 3. V 1884; EAA.3172.1.112, l 183). Vallaslapsena sündinud Eva Kakkeri abieluvõimalused olid ahtad, see sillutas teed kombelõtvusele ning vallasemadusele (RA, EAA.3528.1.2, 15. V 1864; EAA.1296.1.406, l 416). Ta sai mitmel pool Helme kihelkonnas elades eri meestega vähemalt neli abieluvälist last, kellest ainsana täiskasvanuikka jõudnud tütar hakkas teismeeas Tartus prosti-

<sup>35</sup> Nt Alatskivil (RA, EAA.1110.1.3, 26. III 1865, 21. V 1865), Võisikul (RA, EAA.3448.1.13, 11. I 1885) ja Palal (RA, EAA.3089.1.3, 25. II 1872).

<sup>36</sup> Alatskivil (RA, EAA.1110.1.2, 24. I 1858; EAA.1110.1.8, 31. VIII 1879).

tuudina leiba teenima (RA, EAA.995.1.18805; EAA.3150.1.643; EAA.3150.1.665, l 61; EAA.1296.1.421, l 299). Ühe lapse isa oli kõrtsmik, mis võib osutada kõrtsihoora ameti pidamisele (RA, EAA.3528.1.2, 18. III 1866).

Ametivõimude silmis oli „avalik porduelu” probleem, sest sellega kaasnesid hulkurlus, suguhaiguste levitamine ning pahatihti ka vallasemadus. Tüdrukupõlves saadud lapse võis ema „künkasse panna”. Isad olid tõrksad oma vallaslapse toetama või kasvatama ning kogukond võis neis lastes näha ohtu heakorrale tulevikus. Kui liikumispääringud kadusid, minetas naiste hulkurluse aspekt tähtsuse. Liikuvuse kasvades muutus hoopis olulisemaks suguhaiguste leviku tõkestamine. Harva pidas külarahvas neid naisi nii ohtlikuks, et neid vallakogukonnast välja arvata või kõrtsides toimunud kõlvatu elu peale eri instantsidele kaebamas käia.

## Kokkuvõte

Nii rahvaluulest kui ka kohtumaterjalidest võib leida allikaid, mis kõnelevad sugulistest kõlvatustest ja seksitöölaadsetest nähtustest külas. Avameelselt ja justkui probleemivabalt käsitlevad hooramist ilmselt meeste repertuaari kuulunud lorilaulud. Osa selliseid motiive sisaldavast laulupärimusest esindab vana regilaululist stiili ning osa XIX sajandil laiemalt populaarseks saanud uuemat stiili. Selliseid motiive võib leida nii tüübikindlate kui ka improvisatsiooniliste laulude hulgast. Kohtu- ja politseiasutuste materjale uurides leiab enim vihjeid hooratööle vallakohtute protokollidest; võõrkeelsetele maa- ja sillakohtunikele neist asjust kas ei räägitud või jäeti räägitu juurdusprotokollidesse detailselt kirja panemata. Külarahva kõlvatust elust omasid teatavat ettekujutust ka arstid, kes suguhaigeid üle vaatasid ja „kurja tõve” levikul silma peal hoidsid. Pastorid üldjuhul kas ei tahtnud või ei osanud kohtute huviorbiiti sattunud tüdrukute hooramisest rääkida. Nii rahvalaulud kui ka vallakohtuprotokollid mainivad – küll harva – suguuhte pealt raha teenimist või naisele vahekorra eest tasumist. Kohtuprotokollides on mõnel juhul toodud ära tasu suurus. Nii laulud kui ka kohtumaterjal viitavad, et sageli oli tegemist pikaajalisema ametiga (mh sündis kohtualusel naisel lapsi pika perioodi vältel). Kui folklooris on kõlvatuste pesa kõrts ja mõis, kus tüdrukutega „häbemata tegusid” tegid peamiselt igasugu võõrad, siis vallakohtu protokollidest selguvatel juhtumitel on seksi eest tasu andmine toimunud valdavalt mujal kui kõrtsis. Võõrkeelsete politseiametnike tähelepanu koonduks aga eeskätt kõrtsidele ning ka linnaarstid pidasid neid kahtlasteks kohtadeks, kus maamehed nakkuse külge korjasid. Kõrtsid ja laadad olid äri ajamise kohad, ka keha müümine sobis sinna: seal käis rahvast (mehi); kundede kõrval liikusid tüdrukud, kes mingi sündmuse, hooajatööde või vooride läbisõidu ajaks kohale ilmusid. XIX sajandi esimesel poolel oli vallast valda ümberasumine ja maalt linna siirdumine kitsendatud ning rangelt reglementeeritud; 1860. aastaist oli aga „ümberhulkujaille” raske tõkkeid seada. Neil sai vaid keelata kõrtsis viibimine. Maal teostas kõrtside üle järelevalvet vallapolitseid, kes pidanuks hea seisma, et seal „palga pärast avalikku porduelu” ei elataks. Riiklikud seadused ja kiriku õpetus reglementeerisid küll (talurahva) seksuaalkäitumist, kuid lubatu-keelatu piire seadsid ka kohalikud ise.

Nii kohtu- kui ka folkloorimaterjalid on sageli fragmentaarsed ja ühepoolsed ega anna kõigile asjasse puutuvatele võrdset sõnaõigust. Minevikus toimunud seksitöö võib seguneda paljudel juhtudel (loomuldasa) kehvemal positsioonil oleva üksiku naise ärakasutamisega, struktuurse sotsiaalse ebavõrdsuse või näiteks vaeslaste ja val-lasemade haavatava positsiooniga ühiskonnas. Isegi kui toimus rahaline tehing (või muu vahetustehing), võib tänapäeva vaatepunktist olla juhtumisse segatud vägivalda ning nõrgemal (nt puude tõttu) või alluval positsioonil oleva isiku ärakasutamist.

Meie interdistsiplinaarne vaade talupoegade seksuaalsetele kõlvatustele aitab muu hulgas näha üldisemalt kasu, mis võib tõusta folkloorse ja ajaloolise materjali kõrvutamisesest. Kuna talupoegadest kõnelevad ajalooallikad on sageli sellised, kus talupoegade häält pole kosta või see on mitmekordselt vahendatuna-tõlgituna muutunud äratundmatuks, siis võivad folkloorsed allikad pakkuda puuduvat sisse-vaadet talupoegade maailma ning aidata mõista küla meelsust ja kultuuri. Ajalooliste kohtuasjade valguses saavad omakorda uue tähenduse pärimuses ette tulevad vihjed kõrtside juures toimunud kõlvatustele. Folklooris marginaalne teema ja motiiv saavad kinnitust ajaloodokumentidest. Efemeersed improvisatsioonid ning pealtnäha kultuurilis-ajaloolise tähtsuseta ropud laulud omandavad tollaegsete kohtudoku-mentidega kõrvutades suurema tähenduse. Samamoodi saavad selgema kuju lau-ludes esinevad poetilised tegelased: lõbusate laulude kõrtsinaiste tütaridel ja „litsi-del Liisudel” on kirikuraamatute ja kohtuasjade valgusel elulood ja saatused. Teisalt aitab pärimuslik materjal ajaloodokumente kontekstualiseerida ning kohtukulli ees sõnaahtrad talupojad saavad selgema hääle.

Artikli valmimist toetasid Eesti Teadusagentuur (PRG1288 „Folkloorse varieeruvuse korpuspõhine käsitlus: regilaulutraditsiooni piirkondlikud stiilid, teemavõrgustikud ja suhtlusviisid”) ja Haridus- ja Teadusministeerium (EKKD29 „Ajalooste tekstide auto-maatse analüüsi võimalused Eesti 19. sajandi vallakohtuprotokollide näitel” ja EKKD65 „Kuidas allikatest saab kultuur: eesti aines Eesti Kirjandusmuuseumi kogudes ja andmebaasides”).

## ARHIIVIALLIKAD

### Eesti Kirjandusmuuseumi (EKM) Eesti Rahvaluule Arhiiv (ERA)

- E – Matthias Johann Eiseni rahvaluulekogu
- EKM S – Eesti Kirjameeste Seltsi rahvaluulekogu
- EKÜ – Eestimaa Kirjandusliku Ühingu rahvaluulekogu
- ERA – Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu
- EÜS – Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu
- H – Jakob Hurda rahvaluulekogu
- RKM – Eesti TA Fr. R. Kreutzwaldi nim (Riikliku) Kirjandusmuuseumi rahvaluule osa-konna rahvaluulekogu
- ÕES, EK – Õpetatud Eesti Selts, Eesti kogu

### Rahvusarhiiv (RA)

- EAA.30 – Eestimaa kubermanguvalitsus

EAA.31 – Eestimaa kubermanguvalitsuse tervishoiuosakond  
 EAA.297 – Liivimaa kubermanguvalitsus  
 EAA.325 – Tartu linna politseivalitsus  
 EAA.330 – Tartumaa politseivalitsus  
 EAA.378 – Tartu kreisiarst  
 EAA.862 – Viru-Järva meeskohus  
 EAA.902 – Maa-Virumaa adrakohtunik  
 EAA.914 – Tartu maakohus  
 EAA.915 – Pärnu maakohus  
 EAA.949 – Tartu sillakohus  
 EAA.952 – Viljandi sillakohus  
 EAA.995 – Tartu magistraat  
 EAA.1089 – Habaja-Harmi vallakohus  
 EAA.1090 – Harku vallakohus  
 EAA.1099 – Karinu (Võhmuta) vallakohus  
 EAA.1109 – Võnnu vallakohus  
 EAA.1110 – Alatskivi vallakohus  
 EAA.1127 – Puurmani vallakohus  
 EAA.1206 – EELK Pärnu praostkond  
 EAA.1256 – EELK Kodavere kogudus  
 EAA.1275 – EELK Halliste kogudus  
 EAA.1296 – EELK Helme kogudus  
 EAA.2054 – Liivi-, Eesti- ja Kuramaa talurahvaasjade osakond  
 EAA.2532 – Särevere vallakohus  
 EAA.2538 – Kirna vallakohus  
 EAA.2541 – Purdi (Anna) vallakohus  
 EAA.2755 – Suuremõisa vallakohus  
 EAA.3071 – Kohila vallakohus  
 EAA.3089 – Pala vallakohus  
 EAA.3110 – Alatskivi vallavalitsus  
 EAA.3150 – EELK Tartu Peetri kogudus  
 EAA.3172 – EELK Võnnu kogudus  
 EAA.3257 – Ahja vallakohus  
 EAA.3271 – Luke vallakohus  
 EAA.3379 – Vaabina vallakohus  
 EAA.3436 – Uue-Põltsamaa vallakohus  
 EAA.3438 – Karula vallakohus  
 EAA.3448 – Võisiku vallakohus  
 EAA.3528 – Leebiku vallakohus  
 EAA.3676 – Suure-Kõpu vallakohus  
 EAA.4702 – Kergu-Kõnnu vallakohus  
 EAA.4710 – Vana-Pornuse vallakohus  
 EAA.5189 – Käända vallakohus



## KIRJANDUS

- Bezgin, Vladimir 2012.** Russkaja derevnja konca XIX – načala XX veka: grani krest'janskoj deviantnosti. Čast' 2. – Genesis: istoričeskie issledovanija, nr 2, lk 149–190. [Владимир Безгин, Русская деревня конца XIX – начала XX века: грани крестьянской девиантности. Часть 2. – Genesis: исторические исследования, № 2, с. 149–190.] [https://nbpublish.com/library\\_read\\_article.php?id=302](https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=302) (27. II 2021).
- ERLA IV** = Eesti rahvalaulud. IV köide. Antoloogia. Toim Ülo Tedre. Tallinn: Eesti Raamat, 1974.
- ETS 1816** = Eestima Tallorahwa Kässo-Ramat. [Kinnit. 23. mail 1816.] Tallinn, 1816.
- ETS 1856** = Eestimaa Talorahwa Seadus [Kinnit. 15. sept. 1856.] Tallinn: J. H. Gressel, 1858.
- Finnegan, Frances 1979.** Poverty and Prostitution. A Study of Victorian Prostitutes in York. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hopkin, David 2012.** Voices of the People in Nineteenth-Century France. (Cambridge Social and Cultural Histories 18.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Hurt, Jakob 1989.** Eestirahva ajaraamat. – J. Hurt, Mida rahvamälestustest pidada. Artiklite kogumik. Koost Ülo Tedre. Tallinn: Eesti Raamat, lk 31–35.
- Häkkinen, Antti 1995.** Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä, 1867–1939. Helsinki: Otava.
- Il'juhov, Aleksandr 2008.** Prostitucija v Rossij s XVII veka do 1917 goda. Moskva: Novyj hronograf. [Александр Ильюхов, Проституция в России с XVII века до 1917 года. Москва: Новый хронограф.]
- Jaago, Tiiu 2001.** Regilaulu asustuslooline taust. Karuse. – Regilaul – keel, muusika, poeetika. Toim T. Jaago, Mari Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv; Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, lk 57–81.
- Jaago, Tiiu 2014.** Rahvaluule, ajalugu ja „pärimuslik ajalugu”. Vaade valdkonnaseestele rahvalaulu „Eesti mees ja tema sugu” uurimuste näitel. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 418–435.
- Kahk, Juhan 1980.** Inimesest ja elust eesti talutares XIX sajandi esimesel poolel. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 141–167.
- Kalkun, Andreas 2016.** Feodor Vanahundi ropud naljad. Erooline imperatiiv, poeesia ja tabustatud seksuaalkäitumise viisid. – Pühendusteos Paul Hagule. (Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat XV–XVI. Setumaa kogumik 7.) Toim Helen Kästik, Eva Saar. Tartu–Värsk: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 118–137.
- Kalkun, Andreas; Sarv, Mari 2014.** Seks ja poeesia: regilaulu peidus pool. – Vikerkaar, nr 4–5, lk 91–108.
- Koemets, Aino 1983.** Naisori mõisas. – Kui ma pääsen mõisast. (Uurimusi eesti regivärsi ja rahvajutu alalt 2.) Toim Eduard Laugaste. Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti Raamat, lk 63–118.
- Kruusberg, Aleksander 1920.** Esiisade enneaajalooline õigus. I, Perekond. Tartu: Eesti Kirjastuse-Ühisuse „Postimehe” trükk.
- Kuusi, Matti 1963.** Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kustannusosakeyhtiö Otava.
- LTS 1819** = Lihwlandi-ma Tallorahwa Seadus. 1.–3. jagu. Tartu: J. C. Schünmann, 1820.

- LTS 1860** = Livländische Bauer-Verordnung am 13. November 1860 Allerhöchst bestätigt. Riga, 1861.
- Luddy, Maria 2007.** Prostitution and Irish Society, 1800–1940. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lust, Kersti 2020.** Bitter fruits of „A Merry Life?“ Survival chances of children born out of wedlock in nineteenth-century rural Estonia. – *Journal of Family History*, kd 45, nr 1, lk 20–38.
- Nygård, Toivo 1989.** Prostituutio 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa. – *Pysy lujana omalla maalla. Erkki Lehtiselle omistettu juhla kirja. Toim Erkki Markkanen.* Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto, lk 113–132.
- Plath, Ulrike 2011.** Emad, ammed ja korsetid. Balti naised biidermeieri ajal. – *Balti biidermeier. Panoraame ja lähivaatlusi.* (Eesti Kunstimuuseumi toimetised 1[6].) Toim Anu Allikvee, Tiina-Mall Kreem. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, lk 153–168.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi 1995.** Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa. (Suomi 177.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Raud, Märt 1961.** Eesti perekond aegade voolus. Stockholm: Kirjastus EMP.
- Rodríguez García, Magaly; van Nederveen Meerkerk, Elise; Heerma van Voss, Lex 2017.** Introduction. – *Selling Sex in the City: A Global History of Prostitution, 1600s–2000s.* Toim M. Rodríguez García, L. Heerma van Voss, E. van Nederveen Meerkerk. Leiden: Brill, lk 1–21.
- Rossiaud, Jacques 1978.** Prostitution, youth and society in the towns of Southwestern France in the Fifteenth Century. – *Deviants and the Abandoned in French Society.* (Selections from *Annales. Economies, Sociétés, Civilisation* 4.) Toim Robert Forster, Orest Ranum. Baltimore–London: John Hopkins University Press, lk 1–46.
- Rossiaud, Jacques 1988.** Medieval Prostitution. Oxford: Blackwell.
- Rüütel, Ingrid 2012.** Eesti uuema rahvalaulu kujunemine. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Rydström, Jens 2003.** Sinners and Citizens. Bestiality and Homosexuality in Sweden 1880–1950. Chicago–London: The University of Chicago Press.
- Svahn, Margareta 1999.** Den liderliga kvinnan och den omanlige mannen. Skällsord, stereotyper och könskonstruktioner. Stockholm: Carlsson.
- Svanström, Yvonne 2000.** Policing Public Women. The Regulation of Prostitution in Stockholm 1812–1880. Stockholm: Atlas Akademi.
- Tedre, Ülo 1999.** Martin Sohberg ja rahvalaul. (Eesti Keele Instituudi toimetised 4.) Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Toulalan, Sarah 2019.** Bodies, sex and sexuality. – *The Routledge History of Women in Early Modern Europe.* Toim Amanda L. Capern. London–New York: Routledge, lk 29–52.

**Andreas Kalkun** (snd 1977), PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi teadur (Vanemuise 42, 51003 Tartu), andreas@folklore.ee

**Kersti Lust** (snd 1976), PhD, Tallinna Ülikooli Eesti demograafia keskuse vanemteadur (Narva mnt 25, 10120 Tallinn), kersti\_lust@yahoo.com

## Rural prostitutes as reflected in folklore and court materials

**Keywords:** folk songs, rural prostitution, sexual culture, peasants, court materials

By juxtaposing runo songs as well as newer folk songs with court and police materials, an attempt is made to find out whether prostitution, or paid sex, occurred in 19<sup>th</sup>-century Estonian rural settlements. The research question is whether the typical venue for the activity was the tavern, which has usually been associated with immoral sexual behaviour, or whether the practice was also carried on, e.g., by female farm servants, herd girls of the manor, cottagers, soldier's wives etc. The terminology used for such women is also discussed. It turns out that in folklore the tavern and the manor were the main places where 'shameless deeds' were done to girls mainly by strangers, whereas according to the minutes of municipal courts payment for sex was mostly received somewhere else but tavern. Taverns were also in the focus of the attention of higher police officers and town doctors. As for the attitudes of local village people, prostitution – which was actually marginal in the country – was disapproved, but not to the extent allowing to tell on the women involved to the foreign-speaking police or court officials having different values. Although the attitudes reflected in folk songs are ambivalent, dirty songs are usually unreserved about prostitution and seem to treat the subject quite openly.

**Andreas Kalkun** (b. 1977), PhD, Estonian Folklore Archives of the Estonian Literary Museum Researcher (Vanemuise 42, 51003 Tartu), andreas@folklore.ee

**Kersti Lust** (b. 1976), PhD, Tallinn University, Estonian Institute for Population Studies, Senior Researcher (Narva mnt 25, 10120 Tallinn), kersti\_lust@yahoo.com